

ЕТИЧНІ ВИМІРИ ЕПІСТОЛЯРНИХ ДІАЛОГІВ*

Листи відкривають світ людських взаємин у найделікатніших тонкощах, виражають співгру та співзвучність інтересів, атмосферу глибокої довіри й відвертості, непорозуміння двох особистостей, автора і адресата, тому монографія С. Кіраля “Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги” є надзвичайною і цікавою в літературознавчому дискурсі. Автор проникнув у архіви другої половини ХХ століття і встановив хронологію кореспонденції, найголовніших подій (у всіх проявах від бажань, прагнень до розчарувань і перемог), творчих здобутків великого письменника-шістдесятника І. Чендея. Водночас літературознавче дослідження є новаторським і зрілим, бо нікому з дослідників поезики листів, а в цій галузі успішно працюють О. Забужко, С. Богдан, М. Назарук, Е. Ветрова, Н. Журавльова, Г. Мазоха, В. Кузьменко, не вдалося так глибоко висвітлити внутрішню драматургію листування, як це здійснив історик та критик української літератури С. Кіраль.

Здається, що сьогодні – це досить популярне і модне заняття: читати листи великих, але це необхідна важлива і обґрунтована справа. По-перше, листи виводять дослідника за межі однієї теми; по-друге, розкривають історію дружби, виражають думки і розуміння, емоції та почуття двох, по-третє, свідчать і коментують реалії певного часу. І, нарешті, творять новий жанр “епістолярний есей” із виразним двоголоссям як об’єкт для досліджень міжособистісного спілкування.

* Кіраль С. Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги: монографія. Київ – Ужгород: РІК-У, 2021. 432 с.



Виразний і обґрунтований вибір професором С. Кіралем листування ужгородського письменника І. Чендея зі столичними київськими критиками В. Костюченком, К. Волинським, І. Дзюбою, Л. Коваленком виробляє певну доктрину, яка стосується критики літератури, повсюдного і локального, часу твору і позачасовості тексту, етичних вимірів філософії діалогу в гуманітарних науках. Цінність її в тому, що сюжет “письменник і критик” літературознавець розглянув у часі, який і є тим “невблаганним і справедливим критиком та непідкупним суддею” [Кіраль 2021, с. 125], що відкидає дріб’язкове і підносить справжнє вартісне мистецтво слова.

С. Кіраль навів доказові факти, розкрив причини, мотивації суб’єктивності та об’єктивності критики й вказав, що ЧАС як критик-читач бере до уваги лише художній текст. Якщо авторська текстова свідомість домінує над часом твору і “зависає” між читачами різних періодів, століть чи епох, актуалізується, не губиться, розширює читацькі компетенції, втримує увагу, то очевидно є безглуздість і недоречність тієї критики, яка лише заважала творити. Результативною може бути лише послідовна вмотивована багатогранна критика.

Науковець підкреслює необхідність конструктивного спонукального діалогу між письменником і критиком, письменницької праці, виконаної самобутньо та чесно, на повну силу можливостей, що знаходить позитивну оцінку критиками, а також відкидає заподіяну шкоду функціонерами, для яких важливіше було, що чують вони у прочитаному, від того, що хотів сказати автор. У такий спосіб замовчуване озвучилось, невідоме стало явним, те,

що було за ширмою, відкрилось – і сцена драми спілкування, близьких стосунків однодумців, людська і творча сцена І. Чендея постала у всіх виявах, повноті, складності. Вся істинна правда стала видною на відстані часу. Творчі зигзаги письменника не знеособились завдяки серйозному опрацюванню збережених архівів, а літературознавство, зазнавши істотних змін, поглибилось.

Історія творчості І. Чендея в його епістолярних есеях фіксує життєві цінності й позиції листувальників, творчі засади письменника, вболівання за стан літературного життя, доносить до сучасників і нащадків суть своєї доби, її шукання, ідеї. С. Кіраль проаналізував, як літературні критики, активно занурившись у ситуацію письменника, завдяки власним оцінкам і смислам, справляють вплив на обставини, плануючі цілі митця й виступають добрими стратегами у їх досягненні. Покажемо у цьому плані є розділ четвертий «... Знаю, яка велика ваша участь у моїй літературній долі...»: листування з Леонідом Коваленком (1971–1982 рр.). Автор постійно наголошує на спроможності критики опрацювати текст, позбавляючись власних упереджень, можливість відкривати й розуміти ще не пізнаний художній світ.

У смислово й психологічному сенсах пізнавально привабливим є другий розділ монографії «Метою мого життя є написати твір, який би на велику широчінь показав Закарпаття: листування з Костем Волинським (1964 – 1997 рр.)», де С. Кіраль говорить про можливість і необхідність спільних характерних рис листувальників. Йдеться про бачення перспективних явищ і тенденції їх розвитку, критичність і прагнення ідеалу в художніх пошуках, відданість обраній справі письменником І. Чендеєм та літературознавцем К. Волинським. Ці риси психологічної характеристики вимальовані літературознавцем на фоні родинного, громадсько-суспільного життя та в співвимірах із тогочасними подіями.

Слід зазначити, що заголовки всіх чотирьох розділів не зовсім звичні для сприймання: це дослівні та вмотивовані рядки листів і їх можна розглядати композиційною складовою наукового дискурсу, сутністю для опису визначальних взаємин кожного з адресатів, а також як своєрідні сигнали важливості, що звертають увагу на певні аспекти розділу. Ці смислово-світоглядні посили автора наптовхують на загальніші, ширші виміри діалогу листувальників.

Рецензована монографія віддзеркалює небайдужі погляди й самого дослідника епістолярію до етично-моральних ідеалів і традицій українців, його застороги й очікування сьогочасного існування людини в світі. С. Кіраль вловлює тонкі відтінки стилю мовця й адресата, що визначаються ступенем їх близькості, вправно добирає цитати, то зворушливі й хвилюючі, то пізнавальні й переконливі, обгрунтовано вимальовує хід подій, дозволяючи стежити за рухом думки. Мірилом майстерності, стилістики коментування листів для науковця має значення хронологія, епістолярна активність, смисл

слів і суджень, семантичних одиниць, які формують індивідуальний стиль, події та найперше сам письменник І. Чендей, який починався з маминих листів і наповнювався ними “тих почувань і дум, які дають можливість відчувати і думати” [1; 46]. І уже як мислитель С. Кіраль визнає, що листи допомагають зливатися з індивідуальною сутністю та самотністю об’єкта й предмета дослідження, щоб у процесі інтерпретації повертатись у збагаченому вигляді. На його погляд, листування у процесі його вивчення вимагає уважності, викликає особливі емоції та естетичні переживання.

С. Кіраль збагачує науковий стиль і термінологію, розширює академічні інтонації, висловлює цікаві міркування про книгодрукування, взаємини письменника і найближчого оточення та держави. Простежується елітарність письма, яка виражається у відкритості думок за шкалою внутрішніх переживань, у вільних розмислах, інтертекстуальності з незагубленими лапками. Притомність письма з “тмяущими словами”, що хвилюють душі – ознака кожного цінного дискурсу.

Літературознавець уміє сприймати та інтерпретувати прозу так, якби вона була сучасною, він періодично уточнює думки І. Чендея, виокремлює вартісні висловлювання, як наприклад: «І попри все таки **“існує Істина. І вона святкує”**» [Кіраль 2021, с. 88], Україна вирізняється тим, що вона **«все одно проростає талантами, хоч би там що»** [Кіраль 2021, с. 254]. Науковець намагається бачити письменника і його оточення поряд з собою і з розумінням та знанням ставитися до інакшостей. Його літературознача теорія істини заснована на теорії справедливості П. Рікьора, згідно з якою кожен конститує “свою ідентичність у такій структурі відносин, де діалогічний вимір превалює над виміром монологічним, що з погляду рефлексивної філософії мав би вважатися пріоритетним” [Рікьор 2002, с. 15].

Таким чином, психологія творчості та часу ужгородського новеліста, повістяра, романіста І. Чендея, вибудована на достеменних фактах листів, протоколів, щоденникових записів, рецензій, автографів, концептуалізується дослідником як велика творчість Добра і Краси, як важлива частка літературного прозріння і зростання критиків, як комунікативний досвід, запропонований листувальниками. У книзі також вміщені рецензії на збірки повістей і оповідань, романів, рукописів І. Чендея, вітальні дописи і ювілейні статті письменників різних років, спогади кубинського поета, перекладача Фейхоо Самуеля про перебування на Закарпатті у супроводі І. Чендея. Некролог І. Чендея «Про смерть Федора Манайла» посідає окремішне місце і як жанр, і як мислительна категорія про розуміння дочасності живого на землі, про витвори художника, що додають життю вічності.

Науковий дискурс із глибокодумними розмислами С. Кірала читається не з меншим інтересом, як проза самого талановитого письменника зі своїм стилем і філософією І. Чендея. Як І. Чендей зумів у широких художніх полотнах «будувати, зв’язувати

докупи, переплітати» слова й думки, так С. Кіраль вибудував, виплекав із маловідомих фактів розлоге переконливе кваліфіковане сучасне наукове письмо з «чуттям міри і щодо обсягу, і щодо співвідношення його частин». Доладність і гармонійність думок і фраз, а не замислуватість і складність (що так важливо) спонукають до перечитування окремих фрагментів літературознавчого дослідження С. Кіраля.

Здобутки, наукові й художні знахідки й відкриття прозаїка І. Чендея та літературознавця С. Кіраля – колосальне досягнення і для всієї сьогочасної літературознавчої науки, і для тогочасної української прози, і для естетики, мистецтва й культури загалом. Інтерес до дослідження і обґрунтування епістолярних діалогів як унікальних сторінок життєтворчості, здобуття життєвого досвіду, поглибленого пізнання всіх граней особистості постійно

зростає. Досвід позитивних ефективних хороших стосунків листувальників корисний, зрозумілий та потрібний для сучасного соціуму.

Література

1. Кіраль С. Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги: монографія. Київ-Ужгород: 2021. 431 с.

2. Рікьор П. Право і справедливість. Київ: Дух і літера, 2002. 216 с.

Майя Хмелюк,

кандидат філологічних наук, доцент (Луцьк)